

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 32.316.33

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.47.23>

ПОЛІТИЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Тетяна Балута

*Одеський національний економічний університет,
кафедра філософії, історії та політології
вул. Преображенська, 8, 65000, м. Одеса, Україна*

Процеси політичної модернізації виступають дієвим механізмом практичної реалізації якісно-нових змін, пов'язаних із структурно-змістовним оновленням політичних систем, створенням можливостей розвитку соціально-правової держави та громадянського суспільства. На кожному історичному етапі свого розвитку кожне суспільство прагне модернізуватися. Для країн посткомуністичного суспільства це означає швидкий рух до сучасних цивілізованих структур, високого рівня життя. А цього можна досягти на основі нових технологій і зрілих політичних відносин. Суспільство, для якого характерним є процес модернізації, прагне відтворюватися органічним шляхом, а не через розрив або руйнування попередніх організаційних структур. Воно прагне до збалансованості, гармонії економічної, політичної, правової та інших систем, а також їхніх внутрішніх елементів.

На сьогоднішній час для розвитку кожного суспільства важливо вибрати правильний напрям саме в політичній модернізації. Цей процес важливий для суспільств на перехідному етапі його розвитку. Так під час даного процесу створюються нові політичні інститути, які можуть впливати на кожного члена суспільства при прийнятті конкретних політичних рішень.

В даній статті вивчається та аналізується розвиток процесу політичної модернізації в суспільствах та суспільно-політичному розвитку. Методологічна основа дослідження обумовлена метою і завданнями роботи та характеризується застосуванням теоретичної викладки, аналізу і синтезу поставленої проблеми, прикладів розвинутих країн Європи, досвід та аналогії, а також моделі розвитку суспільства згідно специфіки та проблем сьогодення.

В основу новітньої парадигми політичної модернізації України слід закласти концептуальне положення про те, що суспільно-політичний розвиток і модернізація в Україні відбуваються в загальному контексті світових процесів, сутнісною ознакою яких є трансформація недемократичних режимів і перехід до реальної демократії. Треба зазначити, що проблема є досить актуальною як у теоретичному, так і практичному сенсі.

Ключові слова: суспільство, політична модернізація, політичний процес, демократія, політична трансформація.

Трансформація політичних систем країн пострадянського простору демонструє багатоманітність моделей і форм демократичного транзиту. Оскільки модернізаційні перетворення здійснюються переважно за двома основними моделями – демократичною і авторитарною, доцільно ти актуальним розгляд саме їх особливостей, значення їх потенціалу для розвитку суспільства. У центрі всіх теорій політичної модернізації – обґрунтування загальної моделі глобального цивілізаційного процесу, що полягає в переході від традиційного до сучасного суспільства в результаті науково-технічного прогресу, під впливом соціально-структурних змін. Все це тягне за собою перетворення нормативних та ціннісних систем, у тому числі і політичних орієнтацій членів суспільства.

Теорія політичної модернізації в її сучасному розумінні розглянута в багатьох концепціях, що мають різну соціально-політичну спрямованість та містять висновки і рекомендації щодо становлення суспільства сучасності. Серед її представників – західні політологи й соціологи С. Ліпсет, Г. Алмонд, Р. Уарт, Д. Аптер, Ф. Рігз, Л. Біндер, С. Верба, Д. Коуелман, Л. Пай, Д. Лапаламбара, С. Хантінгтон, С. Ейзенштадт, Д. Лернер, У. Мур, А. Етціоні, У. Ростоу, П. Бергер, а також вітчизняні дослідники В. Бебик, П. Гнатенко, М. Іванов, Ф. Кирилюк, І. Побочий, М. Польовий, М. Примуш, Є. Суліма, О. Токовенко, О. Тупиця, В. Цапф, Г. Щедрова та інші. Питаннями трансформаційних і модернізаційних зрушень в політичній сфері суспільства займалися В. Горбатенко, В. Журавський, О. Чемшит. Нажаль, праці К. Маркса, О. Конта, Г. Спенсера, Е. Дюркгейма, Ф. Тьонніса, М. Вебера і Т. Парсонса, які були зорієнтовані на осмислення кардинальної зміни соціально-політичних цінностей суспільства та передбачали вільне від державної регламентації утвердження різноманітних форм господарювання, на сьогоднішній день дещо втратили свою практичну значущість.

Вагомим чинником оновлення України є те, що воно припало на епоху глобалізації. У цих умовах успішна модернізація дає шанс вписатися у світовий політичний, економічний та інформаційний простір, не бути виштовхнутим за його межі і стати зайвим елементом у світовому масштабі. Ключовою рисою політичного модернізаційного процесу, які вже протягом тридцяти років відбуваються в різних сферах соціально-економічного, духовно-культурного та суспільно-політичного життя України, є те, що вони мають переважно несистемний характер. Потрібні глибоке і всебічне теоретико-методологічне обґрунтування та науковий супровід відповідних трансформаційних процесів. У розв'язанні політичних проблем стабілізації та розвитку українського суспільства слабким місцем залишається сучасна методологія аналізу політичних відносин. Основний акцент у дослідженні процесів модернізації політичної системи необхідно зробити на вирішенні питання сутності реальної практичної методології політичної модернізації.

На кожному історичному етапі свого розвитку кожне суспільство прагне модернізуватися. Для країн посткомуністичного суспільства це означає швидкий рух до сучасних цивілізованих структур, високого рівня життя. А цього можна досягти на основі нових технологій і зрілих політичних відносин. Суспільство, для якого характерним є процес модернізації, прагне відтворюватися органічним шляхом, а не через розрив або руйнування попередніх організаційних структур. Воно прагне до збалансованості, гармонії економічної, політичної, правової та інших систем, а також їхніх внутрішніх елементів.

Україна здійснює демократичний перехід і має вибрати найдоцільнішу модель демократії, яка дасть їй змогу зберегти національну специфіку і при цьому посісти гідне місце серед держав і народів світу. З огляду на це визначення пріоритетів модернізації та етапів її реалізації є актуальним завданням української політичної еліти.

Динамічність розвитку сучасних політичних систем обумовлена впливом світових процесів інформатизації та глобалізації. Вони визначають нові стандарти життєдіяльності суспільства, направлені на підвищення рівня стабільності та порядку як основи поступального суспільно-політичного розвитку. Процеси політичної модернізації виступають дієвим механізмом практичної реалізації якісно-нових змін, пов'язаних із структурно-змістовним оновленням політичних систем, створенням можливостей розвитку соціально-правової держави та громадянського суспільства.

В умовах переходу суспільства до ринкових відносин та радикальних змін, що відбуваються в Україні, так і у світі в цілому, необхідність глибокого осмислення процесів політичної модернізації та реформування суспільства є викликом часу. У комплексі проблем

розвитку політичного та етнічного суспільства, що характеризуються складністю та суперечливістю, питання політичної модернізації у ціннісному та культурному вимірі займають одне з перших пріоритетів. Урахування дихотомічного зв'язку загальнолюдських, національних цінностей та політичної модернізації неможливе успішне вирішення питання ефективної модерзації суспільства та держави а також забезпечення політичної стабільності.

Впроваджуючи в Україні модернізаційні процеси необхідно враховувати всі можливі наслідки як позитивні та і негативні, що впливають насамперед на ціннісні виміри країни, при цьому розробити механізми, врахувати всі наявні фактори, які притаманні виключно нашому суспільству. Демократичні цінності матимуть складову це – стабільність, злагода, економічне зростання. Особливо вони стають в умовах трансформації більш привабливими, ніж негайне запровадження парламентської системи правління, враховуючи негативний досвід багатьох суспільств, які проходили цей шлях.

Розвиток та трансформації в державі та суспільстві, сутність соціально-політичних процесів, що відбуваються, показує в даному суспільстві особливості ціннісної системи, якими і зумовлені політичний режим даної держави, принципи та механізми її функціонування. Первинним критерієм ефективності політичної системи можна розглядати рівень соціального захисту, соціальних та політичних свобод, характер відносин між різними соціальними групами та владою, нарешті, рівень участі громадськості у процесі створення та зміни політичної влади. Наявність чи відсутність цих критеріїв передбачає тип політичного режиму – демократії чи авторитаризму.

Історичний досвід показує, що найбільш надійною та кращою формою здійснення державної влади є демократія, яка дає можливість реалізувати перелічені вище фактори. У. Черчилль висловлювався так: «Демократія — найгірша форма правління, проте нічого краще людство не придумало». Одже, спостерігаючи проблеми розвитку держави та суспільства, особлива увага приділяється демократизації та питанням політичної модернізації. Американський соціолог Е. Шилз визначав, що політична модернізація – це перехід традиційних суспільств до сучасних моделей політичної системи, яка спирається на демократизацію суспільства та політичної системи, оскільки зміни у політичній структурі та культурі можуть відбутися лише за умови переваги демократичних цінностей [1, с. 7].

З середини 70-х років у багатьох регіонах світу став набирати чинності глобальний процес катастрофи тоталітарного та авторитарного режимів. Представник теорії модернізації С. Хантінгтон назвав це явище «третьою хвилею демократизації». Започатковано цеу Східній Європі, коли знищували військові диктатури у Португалії, Іспанії та Греції. Подалі хвиля поширилася на Латинську Америку, деякі країни Південно-Східної Азії, і навіть охопила весь СРСР. Кінцевим результатом політики розпочатої перебудови стало руйнація радянського тоталітарного управлінської системи. Процеси політичної модернізації часто виявлялися неприродними, як це було у Радянському Союзі. Причина полягала в тому, що демократичні інститути на Заході були механічно введені в перехідні суспільства, де соціально-економічні, соціально-культурні, ціннісно-ідеологічні передумови, необхідні для створення демократичних інституцій, були значно меншими або повністю відсутніми [1, с. 6].

Однією з проблем політичної модернізації українського суспільства є пошук оптимальних способів переходу від традиційного суспільства до раціонального, пом'якшення ймовірного зіткнення старих, традиційних для цієї національної політичної культури цінностей та норм політичного життя з новими модернізованими інститутами. Головна увага приділяється формуванню політичного режиму та створенню системи соціального управління, орієнтація на стиль соціально-політичного життя та відповідає запитам і потребам українського суспільства. Все це передбачає особливості модернізації з урахуванням

специфіки нашої держави. Цілеспрямоване подолання ситуації загальної невідповідності до суспільно-державного реформування всієї системи управління та залежності від зовнішнього тиску, а також розумне запозичення політичного досвіду та врахування досвіду модернізації близьких до України специфічними аспектами розвитку держав. Слід не припустити механічного перенесення на національний ґрунт зарубіжних інститутів без врахування національно-психологічних особливостей суспільства та характерних рис сучасно-політичної ситуації.

Ще однією проблемою політичної модернізації сучасної України є налагодження системи постійного зворотного зв'язку та діалогу між представниками владних структур та населенням, збільшення кількості індивідів, які мають не лише право, а й реальну можливість почути під час винесення політичних рішень. До основних умов вирішення цієї проблеми слід зарахувати:

по-перше, це подолання найпоширенішої у політиці кризи – кризи легітимності через створення механізмів суспільної саморегуляції на місцевому рівні, справедливий розподіл ресурсів влади та управління, створення державно-правових інститутів, норм та процедур, що у сукупності та становлять основи правової держави та демократичного політичного режиму;

по-друге, це подолання політико-економічними засобами відстаней між соціальними станами, стимулювання соціальної мобільності та домінування політичних угруповань – партій, громадських об'єднань, груп тиску;

по-третє, це розширення всіх рівнях громадської організації механізмів політичної соціалізації, які передбачають включення індивіда у суспільство через оснащення його закріпленим у культурі досвідом попередніх поколінь та загальнолюдським надбанням сукупних знань і цінностей; розвиток системи політичного рекрутування (відбору персоналу, який візьме він провідні ролі у політиці) лише на рівні «нижніх поверхів» політичної системи суспільства. Вищезазначені умови вирішення основних проблем сучасного етапу політичної модернізації в Україні мають бути своєрідним орієнтиром для формування самобутньої вітчизняної моделі суспільно-державного розвитку. До їх реалізації слід підходити дуже обережно, поступово відкидаючи негативні ментально-психологічні нашарування у свідомості українського населення, зумовлені тоталітарною суспільно-політичною практикою, вмівло поєднуючи елементи цивілізаційного досвіду з віковими традиціями української культури [2, с. 22].

Сьогодні термін «модернізація» стає досить популярним, але й досі відсутнє цілісне бачення цього процесу як в змістовному, так і операційному плані.

У сучасному світі й в Україні відбуваються динамічні й, разом з тим, суперечливі модернізаційні процеси, які впливають на загальну картину розвитку людської цивілізації. Вивчення модернізаційних можливостей в окремих сферах суспільства (економіки, культури, політики та соціальної сфери) є предметом наукового пошуку. Політиками неодноразово проголошується курс України «на політичну й економічну модернізацію реформаторським шляхом», тому найбільш глибоко вивчаються економічна та політична модернізація. Але успішність всього модернізаційного процесу залежить саме від політичної модернізації [3, с. 98].

Характерною рисою політичної модернізації є диференціація політичної структури, або інституціоналізація, що передбачає формування розгалуженої мережі соціально-економічних, політичних та інших інститутів сучасного суспільства, покликаних забезпечити стабільність і соціальний порядок у державі. Саме тому модернізаційна спрямованість партій і груп визначається тим, чи може партія структурувати політичне життя й інтегрувати суспільство.

Україна разом з усім світом увійшла в третє тисячоліття. Як і на всьому геополітичному просторі колишнього Радянського Союзу та Східної Європи, в ній відбуваються динамічні еволюційно-революційні зрушення в суспільно-політичній системі. Важливим показником спроможності політики сприймати зміни, інновації, гнучко реагувати на потреби часу є політична модернізація

Так на початкових етапах промислового становлення Англія, США, Японія використовували політику протекціонізму: уряд регулював рівень заробітної плати, умови праці, тарифи, котрі захищали сільське господарство та промисловість. Встановлювалася заборона на експорт устаткування й еміграцію кваліфікованої робочої сили. Стан ізоляції рано чи пізно неминуче змінюється станом відкритості, коли країна починає процвітати, а її протекціоністські бар'єри відмітаються. Люди починають більше працювати, а країна переходить у дискретний, атомарний стан вільної конкуренції.

Актуальності в наш час набуває новий рівень економічної інтеграції, коли провідні економічні країни шукають шляху до досягнення цілісного стану, що зможе забезпечити економічне зростання та рівновагу всіх держав. При цьому абсолютна міжнародна економічна інтеграція (необхідність якої все більше усвідомлюється широким колом економістів та політиків), яка спрямована до цілісної економічної структури, акцентує увагу на тому, що країна з порівняно низьким економічним рівнем розвитку (як Україна) має всі шанси знайти для себе економічну нішу в міжнародній економічній системі, оскільки вона може займатися тим, що більшість розвинених країн вважають для себе не вигідним [4].

Для нашої держави, яка впродовж своєї історії перебувала в центрі геополітичних інтересів багатьох наддержав, зовнішньополітичний вибір має не тільки внутрішню, а й міжнародну вагу.

Політичну модернізацію більшість авторів розуміє як зростання динамізму політичної системи, її здатність адекватно реагувати на зміни політичних реалій; формування нової модернізаторської політичної еліти; зниження ступеня відчуження громадян від політичної влади; забезпечення реальної участі народу в політичному житті; підвищення впливу інформації; постійне вдосконалення цінностей та норм у системі політичної культури.

Перелічені складові змісту політичної модернізації тісно переплітаються з процесом демократизації суспільства. Тому, на нашу думку, можна стверджувати, що саме демократизація політичної системи і є основним змістом її модернізації. Сама демократія набуває тут нових якостей. Її сутність пов'язують з ідейним та організаційним плюралізмом, технологіями запобігання та розв'язання суспільних конфліктів, раціональним співвідношенням вертикального і горизонтального вимірів політики. Щоб прийти до демократії, зазначає Д. Ростоу, потрібно не копіювати конституційні закони чи парламентську практично вже наявну демократію, а бути спроможним реально оцінити свої специфічні конфлікти й уміти виробити або запозичити ефективний механізм їх розв'язання [5, с. 239].

Отже, важливо виявити й осмислити модернізаційний потенціал демократії, сформулювати новітні риси її сучасної сутності. В аспекті дослідження процесів політичної модернізації особливого значення набуває розуміння демократії як цивілізованої, раціональної влади, здатної безперервно самовдосконалюватися. «Сутнісною основою демократичної влади є життєвий і творчий потенціал народу» [6, с. 98]. Демократична влада, за визначенням Х. Ортеги-і-Гассета, є «сукупністю зусиль, спрямованих на зростання життєвого тону нації, найсильнішим стимулом до енергійного самоствердження» [7].

В загальному вигляді можна визначити такі напрями демократизації політичної системи суспільства:

- Представницький характер державної влади. Громадяни делегують свої владні повноваження обраній ними особі чи політичному об'єднанню.

- Легітимність та законність, що включає підтвердження владних повноважень народом у вигляді рівних періодичних виборів, прийнятті державних рішень за активною участю громадян та їх об'єднань.

- Правова система підтримує та гарантує демократичні інституції.

- Плюралізм і конкурентність. Конкурентне, але не конфліктне співіснування в суспільстві різних політичних сил, котрі репрезентують інтереси соціальних груп та верств населення.

- Громадянські, політичні і соціальні права. Демократичний режим володіє правовими механізмами, які гарантують дотримання і захист природних та громадянських прав людини будь-якого соціального статусу.

- Усвідомлення і підтримка більшістю громадян демократичних правил і норм, почуття відповідальності та самоконтролю.

Отже, якщо Україна дійсно продовжуватиме вести проєвропейську політику, розвиватиметься та дбатиме як про внутрішню, так і зовнішню ситуацію, орієнтуватиметься на власні інтереси, а не на інтереси сусідів, то в майбутньому це піднесе її на дуже високий та гідний рівень у геополітичному просторі світу.

Список використаної літератури

1. Руденко Ю.Ю. *Концептуалізація теорії модернізації у сучасних політологічних дослідженнях. Науковий вісник*. Харків. 2020. С. 26.
2. Дем'яненко, О. О. Громадянське суспільство та політична модернізація: основні аспекти кореляції. *Політикус* : наук. журнал (№ 3). pp. 20–26. <http://eprints.cdu.edu.ua/id/eprint/4298>
3. Ключко А.А. Розвиток механізму взаємодії політико-управлінської еліти і громадянського суспільства в процесі модернізації публічного управління в Україні. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2021. № 1643. С. 96–99. DOI: 10.32702/2307-2156-2021.2.100
4. Крупник А. С. Громадські ради в Україні: пошук найкращого формату діяльності. URL: Режим доступу: <https://samoorg.com.ua/blog/2018/09/03/gromadski-radi-v-ukrayini-poshuk-naykrashhogo-formatu-diyalnosti/>
5. Шевел І. Політична модернізація: сутність, теорії, розвиток, порівняльно-соціологічний аналіз. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (2), 236–242. <https://doi.org/10.31866/2616-745x.2.2018.133358>
6. Михайлов, В., Андрієнко, М., & Гаман, П. (2021). Світові тенденції модернізації державного управління: досвід для України. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2021, № 1 (61), 95–101. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-61-95-101>
7. Хорішко Л. С. Перспектив інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи України. *Політичне життя* : електронний журнал. 2019 р. № 2957. С. 130–136 DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.3.20>

POLITICAL MODERNIZATION AS A MECHANISM OF TRANSFORMATION OF UKRAINIAN SOCIETY

Tatiana Baluta

*Odessa National Economic University,
Departments of Philosophy, History and Political Science
Preobrazhenska str., 8, 65000, Odesa, Ukraine*

The processes of political modernization act as an effective mechanism for the practical implementation of qualitatively new changes associated with the structural and substantive renewal of political systems, the creation of opportunities for the development of the social and legal state and civil society.

At every historical stage of its development, every society strives to modernize. For the countries of the post-communist society, this means a rapid movement towards modern civilized structures and a high standard of living. And this can be achieved on the basis of new technologies and mature political relations. A society that is characterized by the process of modernization seeks to reproduce organically, and not through the rupture or destruction of previous organizational structures. It strives for balance, harmony of economic, political, legal and other systems, as well as their internal elements.

Currently, for the development of every society, it is important to choose the right direction precisely in political modernization. This process is important for societies at the transitional stage of its development. Thus, during this process, new political institutions are created that can influence each member of society when making specific political decisions.

This article studies and analyzes the development of the process of political modernization in societies and socio-political development. The methodological basis of the research is determined by the purpose and tasks of the work and is characterized by the application of theoretical exposition, analysis and synthesis of the problem, examples of developed European countries, experience and analogies, as well as the model of the development of society according to the specifics and problems of today.

The basis of the newest paradigm of political modernization of Ukraine should be the conceptual position that socio-political development and modernization in Ukraine take place in the general context of world processes, the essential feature of which is the transformation of non-democratic regimes and the transition to real democracy. It should be noted that the problem is quite relevant both in the theoretical and practical sense.

Key words: society, political modernization, political process, democracy, political transformation.